

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

**«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII
Международная научная конференция студентов и молодых
ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International
Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE
BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

ӘОЖ 811.512.122

ЖҰРНАҚТАРДЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Көкен Н.

kokennuray@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
студенті, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Ш. Қапантайқызы

«Сөздердің жасалуы деген ұғым – жаңа сөз жасаудағы заңдылықтар мен ереже-анықтамалардың жиынтығы. Қазақ тілі сөздерінің жасалу жолдарын оқыту лексика, грамматика заңдылықтарымен тығыз байланыста қарастырылады» [1]. Жаңа ұғымның пайда болуына кез келген тіл заңдылықтарының маңызды екені анық. А.С.Муқанова, Г.Шынатай, Б.Ергеш жасаған тәжірбие нәтижесінен қазақ тіліндегі синтетикалық тәсілдің маңызының зор екенін көреміз. Мақалада жұмыс нәтижесінде сын есім тудыратын 135-тен астам жұрнақтар арқылы семантикалық кестеде берілген 45000 сөзден 66000 сын есім тудырылғандығын баяндайды [2]. Бұндай көрсеткіш тек сын есім жасауда ғана емес зат есім, етістік жасауда да айқын көрінеді. Сонымен қатар, ғалым С.Шоқабаева да Сөзжасамның синтетикалық тәсілі - көне заманнан бері қолданылып келе жатқан тәсілдердің бірі. Синтетикалық тәсіл деп түбір сөзге сезжасамдық жұрнақ жалғану арқылы туынды сөз жасау тәсілін атаймыз. Бұл тәсіл түркі тілдерінде, сонын ішінде қазақ тілінде өнімді қызмет атқаратынын баяндайды [3].

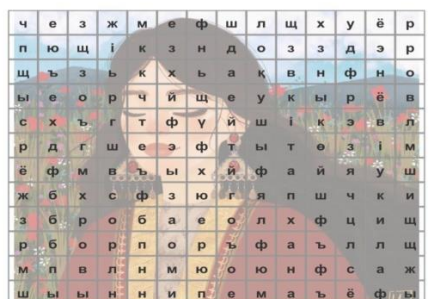
Түрлі құрылғылар мен құралдар әр сәт сайын шығып жатқандықтан, сапалы, ықшам жаңа сөз жасау қажеттілігін тудырады. Ал жұрнақтар ықшам да, баршаға түсінікті сөз жасауға қабілетті. Туынды сөздердің басым көпшілігі морфологиялық (синтетикалық) тәсіл арқылы жасалатындықтан, жаңа сөз жасауда жұрнақтың маңызы зор. Алайда, қазір грамматикаға толық көңіл бөлінбегендіктен, мектеп оқушылары әлі күнге дейін жұрнақ пен жалғауды ажырата алмай келеді. Жұрнақ – жаңа сөз тудыру мен түрлендірудің ең басты құралы. Жұрнақсыз әр сәт сайын шығып жатқан түрлі құралдар мен құрылғылар атауының қазақ тіліндегі сапалы баламасын жасау қиындық тудырады анық. Қазіргі әдістеме ғылымында аталған тілдік бірліктерді оқытуда келесі ұстанымдарды басшылыққа алып оқыту қажет деп есептейміз:

1. Қазақ тілінің сөзжасам саласы қарастыратын жұрнақтардың құрылымы мен маңыздылығын түсіндіру және оларды жалғаулардан ажырата алу;
2. Жалғаумен айырмашылығын салыстыра отырып оқыту және мектеп оқушыларының морфологиялық талдауларда жіберетін өрескел қателіктерінің алдын алып, жұрнақтарды дұрыс жалғай білу, әрі ажырата алу қабілетін қалыптастыру;
3. Жұрнақтардың түбірге жалғану тәртібі мен маңыздылығын, түрлерін қазақ тілі сабағында түрлі әдіс-тәсілдер мен технологияларды пайдалан отырып оқыту;
4. Жұрнақтардың қазақ тіліндегі маңыздылығын түсіндіріп, морфологиялық талдауды пайдалана отырып оқыту;
5. Түбірге жалғанған қосымшаның жұрнақ немесе жалғау екенін сөз мағынасы арқылы ажырату.

Оқушыға қазақ тіліндегі жұрнақтардың атқаратын рөлін терең танытып, олардың сөзжасамдық қасиетін барынша сезіндіру арқылы олардың тілдік санасының қалыптасуына әсер ете аламыз. Ана тілінің ұлттық кодын шеше білген бала әр сөздің мәнін терең түйсініп, орнымен қолданатын болады. Бүгінгі ғылым мен техниканың дамыған кезеңінде ұлттық тұрғыдан ойлап, жаңа терминдерге қазақша баламалар ұсыну, ғылым тілін қазақиландыруға өз үлесін қоса алатын болады. Ол үшін оқушыға сөздің құрылымын тану арқылы

мағынасына терең ойлау дағдысын дамытуға бағытталған бірнеше тапсырмалар жүйесін ұсынамыз.

1. **Жасырылған сөздерді тауып, оларға морфологиялық талдау жаса** (1-сурет). Оқушы шатасқан әріптер арасынан туынды сөздерді табуы қажет. Табылған сөздерге морфологиялық талдау жасау арқылы туынды сөздердегі жұрнақ түрлерін ажыратады. Ойын оқушыны жылдамдыққа баулып, туынды сөзді, әрі жұрнақты ажыратуда көмегін тигізеді.

1. оқушы
2. үйшік
3. кітапхана
4. сезім
5. төзім

1-сурет. Жасырылған сөздерді табу ойыны.

2. **«Сөздер мен анықтамаларды жұптастыр» тапсырмасы** (2-сурет).

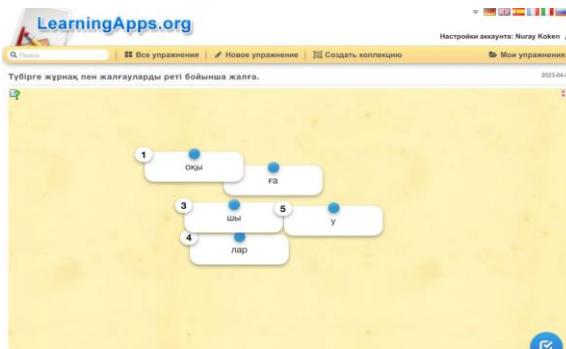
Оқушы сөздер мен анықтамалардың өз жұбын тауып, сәйкестендіреді. Барлық сөз бен анықтамаларды сәйкестендіргеннен кейін «дайын» батырмасын басып, өз жауабындағы қателіктермен танысады. Тапсырма «Жұрнақ» тақырыбын пысықтауға, түсінбеген тұстарын өз бетінше білуге мүмкіндік береді.

2-сурет. «Сөздер мен анықтамаларды жұптастыр» тапсырмасы.

3. **«Келесі қандай қосымша?» тапсырмасы** (3-сурет).

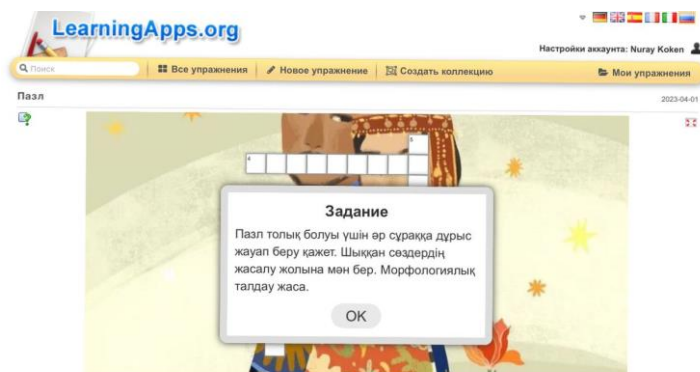
Оқушы берілген түбір мен қосымшаларды рет-ретімен қоюы қажет. Тапсырма оқушының жұрнақ пен жалғауды айыра алуына және туынды сөздің жасалу ерекшелігін түсінуге көмектеседі.

3-сурет. «Келесі қандай қосымша?» тапсырмасы

4. **«Кроссворд» тапсырмасы** (4-сурет).

Оқушы әр ұяшықты басып, сұраққа дұрыс жауапты іздейді және жауап ұяшық санына дәл келуі қажет. Шыққан сөздердің жасалу жолына мән беріп, талқылап, морфологиялық талдау жасайды. Тапсырма оқушының логикалық ойлауын дамытып қана қоймай, жұрнақ туралы алған білімін зерделеуге көмектеседі.

4-сурет. «Кроссворд» тапсырмасы.

Барлық тапсырмалар интерактивті негізге негізделген. Тапсырмалар интерактивті және әртүрлі ойын түрінде болғандықтан, оқушыларға тапсырманы орындау, ережені түсіну жеңілдей түседі. Себебі оқушы өзін әдеттегі жаттанды ережелер мен бір сарындағы тапсырмалар орындаймын деп емес, көркемдігі басым, қызықты ойын ойнаймын деп тапсырмаға жеңіл қарайды, әрі құлшынысы жоғалмайды.

Қорыта келе, жұрнақтарды оқыту барысында оқушыға ең алдымен, жұрнақтардың маңыздылығын түсіндіру қажет. Кейін оқушы деңгей бойынша әртүрлі интерактивті тапсырмаларды реті бойынша орындайды. Оқушыға тапсырмалар қызықты, әрі көрнекі болу шарт болғандықтан, тақырыпты жедел, жеңіл түсініп, әрі алған білімін бекітеді. Жұрнақтарды оқыту барысында маңыздылығы мен тапсырмалардың әртүрлілігіне баса назар аудару керек деп санаймын.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Құлмағамбетова Б. Қазақ тілін оқыту методикасы. - Алматы : Мектеп, 1988. - 140 б.
2. Муканова А.С., Шынтай Г., Ергеш Б. Қазақ тілінде жұрнақтар арқылы сын есім тудыруды автоматтандыру // Электронды ресурс: https://dspace.enu.kz/bitstream/handle/data/4875/kazak_tilinde_jurnaktar.pdf?sequence=1
3. Шоқабаева С.С. Қазіргі қазақ тілі. Сөзжасам. Оқу құралы – Астана, 2023. – 221 б.

ӘОЖ 81`373.21(574.5)

ЖЕТІСУ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ТОПОНИМДЕР

Мукатова А. Б.

Aselya.mukatova@bk.ru

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
1-курс магистранты, Қазақстан, Астана
Ғылыми жетекші – Қ.К. Кенжалин

Адамзат пайда болғаннан бастап-ақ жаратылыстың қыр-сырын түсініп, үздіксіз дамуға ұмтылды. Әлемдегі заттар мен бейнелердің барлығына атау берді, барлық атаулар ғасырлар бойы түрлі халықтардың тілдік сүзгісінен өтіп, көп бөлігі біздің заманымызға дейін жетіп отыр. Атауларды зерттейтін ғылым ономастика деп аталады. Ономастика өз ішінде зоонимика, фитонимика, антропонимика, этнонимика, т.б. бірнеше түрлерге бөлінеді.